

Gál Gyöngyi

A Magyarországra áttelepedett erdélyi pedagógusok kivándorlástörténetei

A pedagógus migráció jelenségéről kevés vizsgálat készült, mondhatnánk, hogy a pedagógusok kivándorlása „vakfoltnak” számít a migráció- és a neveléstudományi kutatásokban egyaránt. Jelen írásban kísérletet teszek arra, hogy e létező jelenséget bemutassam, értelmezsem a Magyarországra áttelepedett erdélyi magyar pedagógusok egy szűkebb csoportján.

Jelen tanulmány „A Magyarországra áttelepedett erdélyi pedagógusok szakmai és társadalmi integrációja” c. doktori disszertációm átdolgozott fejezete.

Napjainkban egyre több kutatás (Erdei, 2005; L. Rédei, 2009) központi témája az oktatást érintő migrációs folyamatok bemutatása. A pedagógusokról, mint a migráció alanyairól, azonban kevés vizsgálat készült, mondhatnánk, hogy a pedagógusok kivándorlása „vakfoltnak” számít a migráció- és a neveléstudományi kutatásokban egyaránt. A kutatók figyelme valahogy elsiklott e téma felett¹. Ezért jelen írásban kísérletet teszek arra, hogy e létező jelenséget bemutassam, értelmezsem a Magyarországra áttelepedett erdélyi magyar pedagógusok egy szűkebb csoportján.

1 Feltehetően az adatfelvételi nehézségek miatt

E témában végzett kutatás „hiánypótlásra” vállalkozik, bemutatva az áttelepült pedagógusok szakmai szerepfelfogásának alakulását, életútjának változását, ráirányítja a figyelmet a ma már nem kis létszámú pedagóguscsoport szakmai és értékátadó munkájára, amely a magyarországi iskolákban sok gyermek fejlődését érinti, meghatározza.

A téma összetettségéből és sokszínűségéből adódóan a jelen vizsgálat multidiszciplináris megközelítést igényel, épp ezért a neveléstudományi szakirodalom mellett elsősorban a szociológia, a szociálpszichológia és a vizuális szociológiai szakirodalomra támaszkodtam.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A neveléstudományi publikációk hiánya miatt, indokoltnak láttam más tudományterület szakirodalmának és tudományos eredményeinek áttekintését, sőt beépítését a dolgozatba. Romsics Ignác (2010) szerint az interdiszciplináris megközelítés napjainkra számos olyan kiváló munkát eredményezett, melyeket a történetírói szakma hagyományos eszköztárával sohasem érhetek volna el.

A dolgozat elméleti felépítésében fontos szerepe volt a szociológia migrációval foglalkozó szakirodalmának, ezen belül azon résznek, amely az áttelepedett romániai magyarság migrációs szándékaival és azok megvalósulásával foglalkozik. A rendszerváltás után több átfogó kutatási beszámoló készült az erdélyi magyarság migrációs szándékairól, konkrét terveiről (Csata és Dobos, 2001; Horváth, 2003), melyek azt bizonyítják, hogy Romániából a Magyarországra irányuló kivándorlás lényegesen megnövekedett.

Szintén kutatási eredmények (Gödri, 1998; Tóth Pál, 1997) igazolják, hogy az utóbbi két évtizedben, Romániából egyre több magyar értelmiségi telepedett át Magyarországra. A változások által generált instabil gazdasági helyzet, az egyre inkább presztízsét veszítő pedagógusi hivatás, az anyanyelven történő oktatás instabilitása, a magyarellenesség felerősödése² sok *erdélyi pedagógust* motivált az áttelepedésben. *Tóth Pál Péter* (1997) könyvében statisztikai adatként jelenik meg, hogy 1988–1994 között bevándorlás céljából 6878 felsőfokú végzettséggel rendelkező romániai személy érkezett Magyarországra. Ebből jelentős a műszaki végzettségűek (mérnökök) száma: 2169 fő, orvosok: 1349 fő és pedagógusok: 1542 fő. Az említett időszak után nem sikerült újabb adatokat szerezni a Magyarországon élő és tevékenykedő pedagógus populáció nagyságáról³.

ERDÉLYI PEDAGÓGUSOK KIVÁNDORLÁSA

Míg a multikulturális pedagógia bevezetését és alkalmazását Magyarországon több vizsgálati eredmény és szakirodalmi áttekintő is tárgyalja, addig a migráns pedagógusok helyzetével keve-

2 Lásd az 1990-es „Fekete márciusi események”-et

3 Az OH pedagógusokról készülő adatbázisa tartalmazza a pedagógusok állampolgárságát, aminek az elkészülése után pontosabb adatokat kaphatunk a populáció nagyságáról.

set foglalkoznak.⁴ Meglátásom szerint az erdélyi magyar pedagógusokat nem migránsoknak⁵, hanem inkább a „határon túli magyaroknak” vagy „határon túli magyar bevándorlóknak” más esetben pedig „etnikai migránsoknak” (Kováts, 2009) tekintik. Feltételezem, hogy a nyelvi és kulturális hasonlóságokból kiindulva a határon túli magyar pedagógusokat egyenjogú szakembereknek és munkavállalóknak tekintik Magyarországon. Amennyiben ez így van, a megállapítás téves, mert a rendszerváltás utáni magyar bevándorlás-politikát ismervé⁶ az egyenjogúság és a munkavállalás erősen állampolgárság- függő volt. Interjúalanyaim legnagyobb része Románia uniós csatlakozása előtt érkezett Magyarországra, így az ő elbeszéléseikben annak a korszaknak a munkavállalási problémái jelennek meg.

ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

Mint korábban már említettem, az áttelepedett pedagóguspopulációról nincsenek elérhető statisztikai adatok, így nehéz lenne számszerűsíteni, illetve megbecsülni a csoport nagyságát. Következésképpen nem is törekedtem a kvantitatív módszertani megközelítéshez. Az adatgyűjtéshez két kvalitatív módszert használtam: a *szakmai életútinterjú* és a *fotóinterjú* módszereit. A kettős módszer használata indokolt, hiszen a legtöbb esetben egy kvalitatív módszer önmagában nem képes teljes pontossággal feltárni a vizsgálni kívánt problémát, tekintettel a módszerek azon jellegzetességeire, hogy szelektálnak. Több kutatási módszer párhuzamos használata alátámaszthatja, korrigálhatja vagy cáfolhatja egymás eredményeit és így alkalmas a kisebb mintán történő vizsgálatok során különböző módon kapott információk sokoldalúbb, objektívebb feldolgozásához és elemzéséhez (Sántha, 2011).

Kutatásomat nem alapoztam előre meghatározott hipotézisekre, helyette kérdéseket és problémaköröket határoztam meg, remélve, hogy a kutatás résztvevői hozzájárulásával egy konkrétabb, színesebb képet tudok mutatni.

Az alkalmazott interjúzási technikák egy kevert típusát használtam. Az interjú menete tartalmazta a félig strukturált interjú elemeit (kérdéskörökben gondolkodás), ugyanakkor teret enged a strukturálatlan mélyinterjú elvének is, mely szerint az interjú sziuációban az életút mesélése olyasmit is felszínre hoz, amit maga az interjúalany sem tud magáról (Solt, 1998).

Az interjúkészítés során indokoltnak tartottam időnként „engedni” az interjúlányok által diktált elbeszélési sorrendnek, ami utólag egy fontos szempontot igazolt, mivel kiderült, hogy milyen kapcsolatok vannak az interjúalanyok egyes gondolati elemei között. Az interjú egyénfüggő, ezért nem lehet előre eltervezni a tökéletes „forgatókönyvet”. Esterberg hasonlatával élve: az interjú „*sokkal inkább egy kanyargó folyó, semmint egy ping-pong mérkőzés*” (Esterberg, 2001. 103. o.). A beavatkozást abban az esetben tartottam relevánsnak, amikor egyes részletek pontosítást vagy bővebb kifejtést igényeltek.

4 Nem találtunk erre vonatkozó magyar szakirodalmat.

5 Jóllehet, sok szakirodalom hivatkozik migránsokként a határon túli magyarokra.

6 2007-től, Románia EU-s tagállammá válása óta enyhült némileg a helyzet.

7 Jelen írásban csak szakmai életútinterjúk eredményeit mutatom be.

A vizsgálandó témakörökre fókuszálva sikerült egy komplex és árnyalt adathalmazt nyerni, amelyek reprezentálták az interjúalanyok témáról alkotott szubjektív és objektív véleményeit – lehetőséget biztosítva ezzel a hiteles kutatás elvégzéséhez.

Ez a típusú interjúzás lehetővé tette az egyéni magatartások és döntések megértését, egy teljesebb és árnyaltabb képet mutatkozott meg a vizsgált jelenségről, s a mögötte húzódó ok-okozati összefüggésekről. Mindezek mellett, az interjú közvetlenségéből és őszinte hangnemből adódóan nem interjú alanyokra, hanem beszélgető partnerekre találtam azokban az emberekben, akik megosztották velem életük, talán legfontosabb eseményeit.

Az interjúkat Budapesten és több vidéki településen készítettem. Interjúalanyaimat a *hólabda* módszer segítségével választottam ki. E módszer lényege, hogy a nehezen elérhető populáció tagjait egymás ajánlásával érjük el⁸. Összesen 23 pedagógussal készítettem szakmai életútinterjút, amiből végül 18 került be a végső mintába. Az interjúalanyokat – figyelembe véve a kvalitatív kutatások etikai normáit – tájékoztattam a kutatás céljáról, menetéről és az eredmények közzétételének formájáról. A mintából kimaradt 6 pedagógusból ketten külföldön élnek⁹, három pedagógusnak nem volt romániai szakmai tapasztalata, és egy pedagógus nem vállalta a fotóinterjút.

A jegyzetelés folyamatossága már az első adatfelvételkor elkezdődött. Az interjúk a felvétel után számítógépen lettek rögzítve, elemzésükhöz az ATLAS.ti¹⁰ Microsoft Windows 2008 R2¹¹ operációs rendszeren futó változatát használtam. Ezután következett kódcsaládokba rendezés folyamata. A kódok csoportosítása, vagyis a kódcsaládokba rendezés után 8 nagyobb tematikát, témacsoportot azonosítottam. Ezek segítségével lehetséges lett az interjúk strukturálása, a főbb tartalmak kiemelése. A kiemelt témacsoportok kölcsönösen kiegészítik egymást, mintegy egy-egy képeznek, tehát egyik megértése feltételezi a másik ismeretét és megértését.

A dolgozat kvalitatív szemléletéből adódóan fontos szerepe van az elmesélt és megélt élettörténeteknek, élettörténeti epizódoknak. Nem törekedtem felülvizsgálni és ellenőrizni ezek igazságtartalmát, azt tartottam fontosnak, hogy a történetek hogyan és miért lettek elmondva.

Az interjúk a következő témakörökre¹² épültek: 1.) a romániai szakmai pályafutás főbb eseményei, 2.) a Magyarországra történő áttelepedés megszervezése és kivitelezése, 3.) az áttelepedést követő időszak, 4.) a társadalmi beilleszkedés folyamata, 5.) a szakmai beilleszkedés, 6.) a két ország pedagógusképzéseinek fontosabb különbségei és 7.) az iskolák belső világának a jellemzése az interjúalanyok tapasztalatai alapján.

A tartalomelemzés során létrehozott kódlista alapján egy árnyaltabb képet kaptam az áttelepedett pedagógusok szakmai és társadalmi beilleszkedéséről, szakma- és szerepfelfogásáról.

8 Bizalmon alapuló megközelítési mód

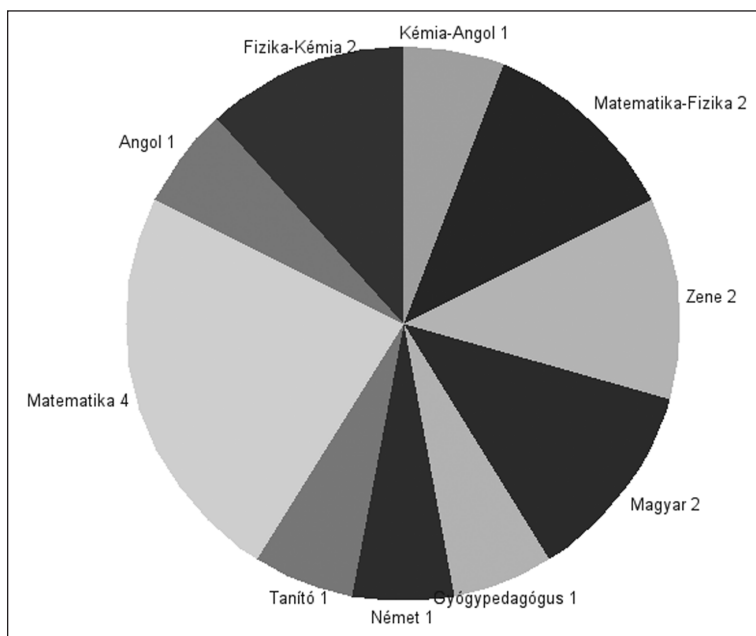
9 Emiatt az ő életútjuk különbözik a Magyarországon élő pedagógusokétól.

10 ATLAS.ti diákverzió, személyes használatra az alány tanulmányai alatt használható. Műszaki korlátozást nem tartalmaz. A referencia szám: 36425892 (Carsten, Clemens, Fritz, Taylan és Todor, 2013).

11 Microsoft Academic Alliance License a DreamSpark(tm) program keretén belül. Product ID: 55041-533-7249105-84038 (Windows Server 2008 R2, 2009).

12 Jelen írásban az áttelepedett pedagógusok „kivándorlás történeteire” fókuszálok.

AZ INTERJÚALANYOK VÉGZETTSÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA

A PEDAGÓGUSOK ROMÁNIAI SZAKMAI ÉLETÚTJA

Az interjúalanyok romániai szakmai életútjukkal kapcsolatban, olyan fontos eseményekre, szakmai életútjukkal kapcsolatos történeteikre voltam kíváncsi, mint a pályaválasztás oka, az egyetem/főiskola kiválasztása, képesítésük, romániai tanítási tapasztalatuk és, hogy hol és milyen nyelven(ken) tanítottak.

A romániai szakmai tapasztalatszerzés helyéről (munkahelyről) elmondható, hogy a legtöbben tanítottak városi és falusi iskolákban is. A legkevesebb szakmai tapasztalat, amellyel az interjúalanyok rendelkeznek 1 év, a legtöbb pedig 13 év volt.

Az interjúalanyok több mint fele magyarul tanította tantárgyait, de szép számban voltak olyanok is, akik két nyelven (románul és magyarul) is tanítottak. Kevés interjúalany számolt be arról, hogy csak románul tanított. A románul tanító pedagógusok többnyire készségtárgyakat (éneket, műszaki rajz) és idegen nyelvet (angol, francia) tanítottak.

A pedagógusok elbeszéléseiből arra lehet következtetni, hogy a pályaválasztásuk tudatos volt, és olyan mintákat követtek, mint egy példamutató tanár vagy családtag.

„...matektanár volt az osztályfőnökünk is és valószínűleg azért lettem pont matektanár, (nevet) merthogy az meghatározó volt számunkra ... nagyon jó tanár volt...” (O. E).

A családi modell, a követendő példa és „hagyomány” is meghatározó volt némely interjúalany számára: *„...tudniillik, hát nagyon sok pedagógus van a családban. Nagypapám híres zene-tanára volt ennek a hajdani tanítóképzőnek, ő k.-i származású nagypapa és hát ő egy nagyon karizmatikus figura volt a városban. Most néhány évvel ezelőtt az 50 éves diákok egy bronzplakettet*

emeltek a tiszteletére és elnevezték a tanítóképzőt meg a zenetermet a nagypámrról. És hát volt még a családból a nagymama is, aki Magyarországról származott, a 40-es években került Erdélybe. Ő Győrben az Orsolyáknál végzett, és hát tanítónő és magyar-szakos tanár volt, és népfőiskolát vezetett K.-n. És aztán a gyerekeik, az én édesapám... nagynéném, keresztanyám az egy híres magyartanár volt, akinek szintén ilyen nimbusza volt a városban, és hát nagyon szerették. És akkor adott volt, hogy sokan lettünk pedagógusok emiatt...” (V. K.)

Mások a „gyermekkori álom” valóra váltását említik a pályaválasztásukban szerepet játszó tényezőként: „pedagógusi pályám, az úgy kezdődött, egész kiskoromban, hogy mindig, mindig benem volt az, hogy pedagógus szeretnék lenni” (R. M.). „Mindig tanár szerettem volna lenni, nem tudom, hogy miért, ...nem is volt kérdés számomra hogy tanár leszek-e vagy sem” (O. E.).

Kevesen indokolták a választásukat azzal, hogy nem jutottak be a kiválasztott egyetemi szakra, és így, „második opcióként” a tanári szakot választották. Ahogy az interjúalanyok többségének pályaválasztása tudatos volt, úgy a későbbi döntésük is arról, hogy a pedagógusi pályán maradnak.

A VIZSGÁLT PEDAGÓGUSOK ÁLLÁSKERESÉSI ÉS ELHELYEZKEDÉSI STRATÉGIÁI ROMÁNIÁBAN

Ami az álláskeresési és elhelyezkedési stratégiákat illeti, interjúalanyaim kétféle lehetőségről beszéltek. Akik a rendszerváltás előtt szerezték meg a diplomájukat, azokat automatikusan kihelyezte a központi tanfelügyelőség az egyetemi évek alatt elért eredményeik alapján. Az akkori asszimilációs politika értelmében a magyar nemzetiségű pedagógusokat Erdélyen kívül, a Kárpátokon túli¹³ állásokba nevezték ki.

„...le kellett menni B.-be, és ott neveztek minket ki. Tehát meg volt határozva pontosan, hogy kik azok. K. zárt város volt. Nekem hiába volt k.-i személyazonosságom, nem [kaphattam ott állást]. ...K.-ba, k.-i nem kerülhetett be, főleg magyar. Ez világos dolog volt...” (S. Á.)

Azokat a pedagógusokat, akik a rendszerváltás utáni közvetlen években fejezték be az egyetemet, már a megyei tanfelügyelőség helyezte ki az üres vagy megüresedett állásokba, és figyelembe vette a lakhelyüket. A rendszerváltással megszűnt az önkényes kihelyezések sorozata. Több interjúalany is megemlítette az elbeszélésében, hogy a kihelyezések sokszor csak egy évre szóltak, mivel nem végleges állás volt, hanem csak helyettesítői¹⁴, és ezért a következő évben ismét pályázni kellett az állás(ok)ért: „akkor tanítottam K.-n, végül is nem volt ilyen végleges állásom, hanem egyszer tanítottam az egyik középiskolában, utána a másik középiskolában” (V. J.).

A rendszerváltás utáni időszakban az egymást követő tanügyi reformok eredményeként bevezették a tanfelügyelőségek által évente szervezett versenyvizsgákat. Tehát a tanfelügyelőség feladata lett a pedagógusok versenyvizsga általi kihelyezése. Ezzel egy időben kezdetét vették a korrupciós mechanizmusok.

¹³ Moldova, Havasalföld

¹⁴ Szülési vagy betegszabadságon lévő kolléga helye

„15-én lezártuk az évet, és akkor én elkezdtem orrvérzésig tanulni versenyvizsgákra, de hát ugye 2-3 hely volt K.-n, és hát ugye 4 év kellett ahhoz, amíg nekem sikerült elsőként végezni” (K. E.).

Interjúalanyaim arról is beszámoltak, hogy évekig húzódó sorozatos versenyvizsgákkal¹⁵ sikerült csak álláshoz jutniuk. Az elért eredmény alapján azok részesülhettek városi állásokban, akik a vizsgán elérték a 7-es vagy annál nagyobb pontszámot¹⁶. Természetesen a legtöbb versenyző pedagógus városokon szeretett volna tanítani. A kör nem zárult be azzal, hogy az elért eredmények alapján „kiosztották” az üres vagy megüresedett állásokat. A megmaradt „morzsákat” iskolakezdés előtt pár nappal még egy utolsó körben szétosztották a szakképzett helyettesítő pedagógusoknak. Legvégül a szakképzetlenek „mázoslázhattak” a legdefavorizáltabb helyek között¹⁷: „hát az 5-öst mindenképpen meg kell írni, ha az ember jót akar magának. És én magyarból hiába írtam meg a 7-est... a románt eléggé elhanyagoltam, 3 valamennyi lett, és akkor csak helyettesítőként mehettem falura tanítani. És akkor ugye... augusztus végén, szeptember elején vannak a címzetes állások, tehát amik meg vannak hirdetve, azoknak a kiosztása. És akkor, amikor ez a kör véget ér, akkor jönnek a helyettesítők, a szakképzett helyettesítők, s ha ők is elfoglalták a helyet, akkor a szakképzetlenek” (D. E.).

A ROMÁNIAI SZAKMAI TAPASZTALATOK

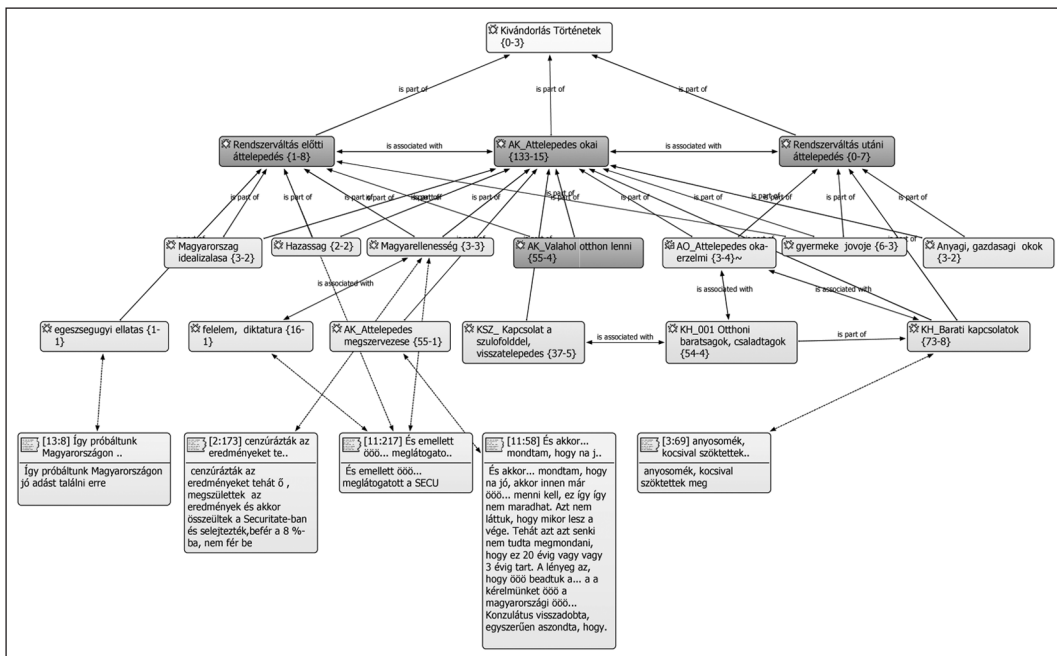
A romániai szakmai tapasztalat mennyisége interjúalanyonként változik (1–13 év), viszont fontosnak tartottam a kiválasztáskor, hogy minden interjúalanyunk legyen legalább egy év szakmai tapasztalata a román oktatási rendszerben is. Az interjúalanyok elbeszélése arra enged következtetni, hogy, azok az interjúalanyok akik többéves romániai szakmai tapasztalattal rendelkeztek, nagyobb rálátása volt a két (román és magyar) rendszer működésére és az ezekben lévő különbségekre és hasonlóságokra. Továbbá, a többéves romániai szakmai tapasztalat nem nyomta rá a „bélyegét” a magyarországi munkájukra, a magukkal hozott formásokat, sztereotípiákat „hát-rahagyva”, többnyire sikeresen tudtak alkalmazkodni a magyar oktatási rendszer által támasztott követelményekhez.

„26 éve dolgozom, taníthatok magyart, illetve itt Magyarországon elvégeztem drámapedagógiát. Tehát taníthatok drámát... Tanítottam általános iskolában az orosz nyelvű oroszul, meg román tannyelvű iskolában románul érkekeztem a gyerekekkel...” (F. Á).

15 A tanárok szaktárgyi, módszertani és pszichológiai ismereteinek tesztelése, adott esetben a nyelvi és művészeti ismeretek tesztelése is sorra került.

16 Az értékelés 1-től 10-ig terjed. A 10-es a legjobb jegy.

17 Szórványban lévő, nehezen megközelíthető, hátrányos helyzetű iskolák stb.

1. ábra: Áttelepedés okai

KIVÁNDORLÁS-TÖRTÉNETEK, AZ ÁTTELEPEDÉS OKAI

„A legfontosabb az volt, hogy legalább a születendő gyermekemnek jobb legyen, illetve, hogy hasznát vegyem a tudásomnak, és emberhez méltó értelmes életet éljek” (K. J.).

A dolgozatban megszólaló pedagógusok kivándorlástörténeteik egyedi, ugyanúgy mint sajátos élethelyzeteik és életútjaik. Viszont, vannak csoportokra jellemző tulajdonságok, amelyek érdekes és fontos információkkal szolgáltattak a társadalmi integráció vizsgálata szempontjából. A Székelyföldről áttelepedett pedagógusok kivándorlástörténeteiben jelenik meg leginkább a hagyományokhoz és a sajátos kultúrához való kötődés, míg a Partiumból származó pedagógusok esetében, ez nem annyira hangsúlyos. Ez azzal magyarázható, hogy a határmentén élő magyaroknak nagyobb esélyeik voltak kapcsolatot teremteni és fenntartani az anyaországi rokonokkal, ismerősökkel. Továbbá, a rendszerváltás előtti években is hozzáférhetőbbek voltak a média (rádió, TV) információi azok számára, akik a határmentén laktak. A kolozsvári interjúalanyok esete sajátos, hiszen az onnan származó interjúalanyok, mint egy „szellemi fellegvárként” említi Kolozsvárt, úgy, mint az igazi és nagybetűs VÁROS-t, ami nem hasonlítható össze más városokkal, büszkén vallják magukat kolozsvárinak.

Ugyanakkor megfigyelhetők több pedagógus elbeszélésében az általános okok is, amelyek a kivándorlást eredményezték. Ilyenek a kibocsátó ország gazdasági és aktuális politikai helyzete, a pedagógusok társadalmi helyzete, kapcsolati tőkéjük, stb. „Mondtam, hogy na jó, akkor innen már menni kell, ez így nem maradhat” (S. Á.).

A kivándorlás ideje, körülményei és okai szerint az interjúalanyok két csoportba sorolhatók: rendszerváltás előtti és utáni kivándoroltak. Fontosnak tartottam a két csoport kivándorlástörténetét külön tárgyalni, hiszen eltérő jellemvonásokkal, motivációkkal rendelkeznek. A rendszerváltás előtti és közvetlen utáni években (1988–1994) a statisztikák szerint is a kivándorolt népesség körében az értelmiségiek rétege volt túlréprezentált (Gödri, 1998).

Rendszerváltás előtti kivándorlás-történetek

Az 1989 előtt kivándorolt interjúalanyaim elbeszéléseiben megjelennek az akkori rendszer magyarellenes politikájával, üldöztetéssel és megfélemlítéssel kapcsolatos élményeik:

„... meglátogatott a szeku... a barátomat lekapták, K. A. barátomat lekapták, és akkor jött a fia és mondta, hogy tüntessek el mindent, mert rám is kerülhet a sor” (S. Á.).

Az interjúalanyok elbeszélése alapján egyértelművé válik, hogy nehéz volt egy olyan magyar-ellenes rendszerben élni, ahol a félelem megbénította az embereket és beárnyékolta a jövőről alkotott képüket. Nem tudhatták meddig tart az elnyomás, és ez a kilátástalanság megkeserítette őket. Nemcsak a saját, hanem a gyermekeik jövője miatt is aggódtak. Idegennek érezték magukat a szülőföldön, ahol folyamatosan diszkriminálták őket és az iskolában megtiltották az anyanyelv használatát.

„A nagyobbik fiam, az harmadikos volt, hát bizony megtiltották neki, hogy magyarul beszéljen az iskolába. Magyar osztályba járt, de a szünetbe nem lehetett magyarul beszélni. A gyerek jött, és sírva mondta, hogy mi a helyzet” (S. Á.).

Azoknak a pedagógusoknak, akik a kivándorlás mellett döntöttek a Magyarországra történő kivándorlás megoldást és egy jobb jövő reményét jelentette. Hittek abban, hogy csak jobban alakulhat úgy a családi, mint a szakmai életük az addiginál: „A legfontosabb az volt, hogy legalább a születendő gyermekemnek jobb legyen, illetve, hogy hasznát vegyem a tudásomnak, és emberhez méltó értelmes életet éljek” (K. J.) A 80-as évek közepétől több szigorító intézkedést vezettek be, amik a magyar kisebbséget érintették. Szigorították és korlátozták a magyar nyelven történő tanulás lehetőségét, és a frissen végzett pedagógusok szabadon történő elhelyezkedését. 1988-ban például a 951 magyar anyanyelvű egyetemi végzős közül 689 a Kárpátokon túli megyékbe¹⁸ kapott kihelyezést (Vincze, 1997). Ugyanakkor az egyetemi (közvetve pedig az egyetem előtti) oktatást veszélyeztette a tanári gárda fokozatos leépítése. A nyolcvanas évektől kezdődően nem hirdettek versenyvizsgát a nyugdíjba vonult egyetemi oktatók helyének elfoglalására, a már hivatalban lévő tanároknak pedig nem volt lehetőségük az előlépésre. Több rangos erdélyi felsőoktatási intézményben is fokozatosan csökkentették a fölvetett magyar diákok számát. Például míg a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet általános orvosi karára 1980-ban 83 magyart vettek fel az, addig 1989-ban (a 138 magyar jelentkezőből) már csupán 17-et, és 123 román (Vincze, 1997). A fent említett intézkedésekre a következőképpen emlékszik vissza az egyik interjúalany: „cenzúrázták az eredményeket... megszülettek az eredmények és akkor összeültek a szekuritátében¹⁹ és selejtezték, befér a 8 %-ba²⁰, nem fér be” (B. Cs.).

18 Moldova, Havasalföld

19 Securitate – a román titkos szolgálat neve

20 A meghirdetett helyek (100%-ból, 8% volt a magyaroknak fenntartva)

A pedagógusok több száz kilométerre történő kihelyezése az otthonuktól, a magán és szakmai életük ellehetetlenítése szintén a kivándorlás egyik oka volt. Interjúalanyaim közül többen megemlítik ezeket a kellemetlen és kényesszerű döntéseket: „...*miután végeztem, kiküldtek G. megyébe D. mellé C.-ra, megkaptam a kinevezést, azt se tudtam hol van. Hazaértem éjjélkor és akkor kerestük a térképen, hogy hol van ez az akármicsoda, azért választottam azt, mert ott legalább három iskola volt, és nem három falu egybevéve...*” (SZ. J.).

A rendszerváltás előtt végzett magyar pedagógusoknak egyszerűen lehetetlen volt Erdélyben állást találni. Az erőltetett asszimilációnak több formája is létezett. Ide sorolható a magyar egyetemi/főiskolai hallgatók számának leszűkítése, amely értelmiségi utánpótlás hiányához vezetett, és ezt követte a frissen végzett hallgatók egyetem utáni „kihelyezése”. Az 1975 május 30-i, 54. sz. államtanácsi rendelet szerint a kihelyezés központilag szabályozott és kötelező volt. A kihelyezetteknek egy bizonyos időt (legtöbbször 3 évet) kellett letölteni a kijelölt munkahelyen. Azok a pedagógusok, akik nem voltak hajlandók elfoglalni a kijelölt munkahelyet, kötelesek voltak megtéríteni az oktatás költségeit, és az oktatásügyben sem kaphattak többé állást. Akik letöltötték a három évet és utána sikeres véglegesítő vizsgát²¹ tettek, csak ismerős segítségével, „csúszópénzzel” tudták elintézni, hogy Erdély magyarok által (is) lakott településein kapjanak állást (Vincze, 1997).

Ugyancsak erre az időszakra jellemző, és egyben divatos és gazdaságilag is megfontolandó döntés, amely a házasság révén történő kivándorlást²² eredményezte. Tóth P. Péter a magyar nemzetiségű bevándorlók szempontjából elemzi a honosítás kérdését. Megvizsgálja az 1947–1994 közötti időszak állampolgársági és honosítási politikáját és figyelembe veszi a házasság által igényelhető honosítási procedúrát (Tóth, 1997). A későbbi időszak hasonló adatait Sárosi Annamária és Gárdos Éva (2006) elemezte.

Ez a kivándorlási forma legális volt, de semmiképpen sem egyszerű. Általában levelezés útján ismerkedtek a fiatalok, amit követettek a látogatások, természetesen nem túl nagy gyakorisággal. Az egyik interjúalany így emlékezik erre az időszakra: „*megérkezett Magyarországról a vonat, amit mindenki csak Menyasszonyvonatnak hívott*” (Cs. S.).

A házassággal végződő kapcsolatok alanyai hivatalosan vándoroltak ki Magyarországra, azonban ennek is megvolt a maga nehézsége, mivel akár évekbe is beletelt, amíg megjött a „felsőbb jóváhagyás”, de volt olyan eset is, hogy minden gyorsan ment: „*60 napom volt, hogy elhagyjam az országot, és akkor konténerbérlet, meg ugye a szüleim kiállították a hozományomat. Tehát, értem jöttek anyósomé, kocsival szöktettek meg. Ez volt a kitelepedés*” (Cs. S.).

Azoknak az interjúalanyoknak az elbeszéléseiben, akik házasság révén vándoroltak ki Magyarországra, egyszerűbbnek és gyorsabbnak tűnik a kivándorlás procedúrája. Az egyik interjúalany így fogalmaz: „*Ez egy logisztikai feladat volt, ...életemben nem gondoltam volna, hogy erre képes leszek, azóta sem. Akkor ezt megcsináltam, ...egy pontos lista, hogy hány pár zokni és hány pár alsó gatyát lehet vinni a konténerben. Külön problémát jelentett, hogy ...volt egy pár rázós könyv, ami már akkor is... az itteni családom, a feleségem, apósom, anyósom apránként kicsempészték Romániából*” (Cs. S.).

21 Írásbeli és gyakorlati vizsgatétel

22 A Romániából történő kivándorlás

A pedagógusoknak szükségük volt szellemi táplálékra, amit csak az anyaországi kapcsolataik révén tudtak megszerezni. Ugyanúgy szükségük volt arra, hogy szellemi diskurzusokat folytassanak hasonló érdeklődésű és képzettségű kollégákkal, barátokkal, még abban az esetben is, ha ez cenzúrázva volt: „és amikor tudomást szereztem az Ady-körről, akkor oda elmentem. Az egy iroda, ami ismeretterjesztő kör is volt. Nagyon érdekes volt. És hát természetesen, hogy azt is figyelték, és ott is zaklatták az embereket” (S. Á.).

Akadtt olyan pedagógus is, aki csalódva és kiábrándulva a romániai egészségügyi helyzet szakszerűtlenségéből, Magyarországon keresett jobb ellátást az orvosi műhiba következtében károsodott gyerekének: „Gyermeünk előtte 6 hónappal született, és a születési nehézségek miatt (sóhajt) károsodott. Így próbáltunk Magyarországon jó megoldást találni erre...” (Sz. Cs.).

Az interjúalanyoknak, természetesen meg kellett vívniuk a saját lelki csatáikat, meg kellett találniuk a választ az oly sokszor feltett kérdésre: „Menni vagy maradni”? Sok esetben a kivándorló áldozatnak érzi magát a szülőföldjén, ahol negatív megkülönböztetésben van része a magyarsága miatt. Van, akinek a családi ház elvesztése egyet jelent az otthon elvesztésével: „...közben N.-en a házunkat lebontották. Apámnak felajánlották, hogy (egy kis panellakásért) adja oda az államnak; mert ugye ott mindent letaroltak, tehát (de facto) elvették a házunkat...” (Sz. J.).

Jelentős motiváló tényező az anyaország (Magyarország) szeretete, idealizálása, „ahol magyarként lehet élni és álmodni, ahol szeretni fognak és megbecsülni”. A Romániában megélt sok negatív élmény hatására, több interjúalany is távolról, kirándulási élményei alapján ítélte meg, és idealizálta Magyarországot: „...mert magyar az anyanyelvem, és... hát addig két évente lehetett járni Magyarországra, és akkor, akkor mesés Kánaánnak tűnt ez az oldal, azóta ez változott, (felnevet) ez a kép” (K. Cs.).

Volt, akinek reményt és hitet adott az, hogy egyszer Magyarországon élhet és ezért elviselte a diszkriminációt, elfoglalta az otthonától mintegy hatszáz kilométerre levő munkahelyét, és másfél éves kisgyerekével elköltözött az ismeretlenbe reménykedve a szebb jövőben: „...oda elmentem egy hátizsákkal meg egy egyéves két hónapos gyerekkel az ölemben és ott voltam tíz évig, tanítottam... Magyarországra akartam jönni és ez volt minden vágyam és ez éltetett, ha kidobtak az ajtón bementem az ablakon, és intéztem, és csináltam tűzön-vízen át. És ide én jöttem ilyen két kitért karral és ezt álmodtam, hogy Magyarországon vagyok” (Sz. J.).

A kivándorlás utáni időszakban, a beilleszkedési nehézségekkel küszködve, többen is naiv álmodozásként emlékeznek vissza arra az időszakra, amikor még hittek abban, hogy a határlépéssel minden gondjuk-bajuk megszűnik. „...A lányom is, szegény megszenvedte, mert ő meg hatodikos volt mikor átjöttünk... azt mondta a lányom, hogy mikor a román osztályban a románok azt mondták neki, hogy „bozgor”²³ akkor azt értette, meg azt tudta, hogy miért van. De mikor ide átjöttünk és itt azt mondták az osztálytársai neki, hogy román, és menjél haza, akkor azt már nem értette” (Sz. J.).

23 A magyarok pejoratív megnevezése

RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI KIVÁNDORLÁS-TÖRTÉNETEK

A rendszerváltás utáni kivándorlás-történetek stratégiái, alapelvei és mozgatórugói különböznek a korábbi kivándorlásoktól. Ennek magyarázata a rendszerváltással járó teljes körű politikai-társadalmi-gazdasági pluralizmus.

„A decemberi események után, december 30-án léptem át a határt. Aztán nem találtam a vonatot, ami visszavisz” (K. Cs.).

A rendszerváltás után kivándorolt pedagógusoknál a már megemlített okok mellett, más okok, motivációk is jelentkeznek. Van olyan, akit a korábban kivándorolt rokonok, családtagok biztatnak a döntés meghozatalára: *„...szüleim, meg az öcsém is Magyarországon élt már J.-ben, szüleim korábban kitelepedtek” (O. E.).*

Egyszerűbb meghozni a döntést, ha van, aki segít, befogad és elmagyarázza az új élettel járó feladatokat. Segít eligazodni egy új rendszer útvesztőiben, ugyanakkor erő és esetenként anyagi biztonságot is ad. Könnyebb a beilleszkedés, ha a közvetlen család áll az újonnan érkező mellé, mert bennük teljesen megbízhat. Az interjúalanyok nemcsak a közvetlen család, hanem a barátok bizalmát is élvezhették. Úgy említik az interjúkban őket, mint akik segítőkészek, felajánlják lakásukat is kezdeti szállásként: *„...én is a barátnőmnél laktam. És nem is volt olyan közeli barátnőm, amikor kijöttem. Ő is otthoni, ő is erdélyi. De aztán jól alakult a dolgom...” (K. Cs.).*

Kezdetben sokat számított a barátok segítsége az ügyek intézésében, különböző adminisztratív feladatok megoldásában: *„volt egy barátom, aki itt élt Pesten és akkor beíratott engem felvételtelire ...angol szakra” (K. Cs.).*

Azok az interjúalanyok, akiknek a korábban áttelepedett barátai kollégiumban laktak, követték társaik példáját és éltek a kollégium nyújtotta olcsóbb szállás lehetőséggel, amely biztos pontot jelentett a kezdeti bizonytalanságban: *„...akkor három menekült M-is (nevetés), egymásra talált a kollégiumban, és ennyi volt” (K. E.).*

Volt, akit a szakmai és magánéleti válságok kényszerítettek a döntés meghozatalára. Arra gondoltak, hogy új hely-új kezdet, és hátrahagyták az addigi megszokott életüket, munkájukat és a biztosnak tűnő egzisztenciájukat. Saját bevallásuk szerint az áttelepedés ugrás volt a sötétbe, ami az adott helyzetben kiutat, menekvést jelentett. *„Hogy most miért vagyok itt Magyarországon? Tehát egyrészt motivált a magánélet, az volt a legerősebb, hogy akkor már betelt a pohár, hogy folyton a szakmai életről szól az én életem, éjjel nappal csak ez... az egészet én döntöttem el, nem hívott senki, én döntöttem el, hogy így belevágok a nagyvilágba, a nagy semmibe” (K. E.).*

Olyanok is voltak, akik baráttal, férjjel vagy családdal döntöttek úgy, hogy szerencsét próbálnak Magyarországon. Aki baráttal közösen döntötte el, hogy áttelepedik, az könnyebben tette meg a lépést. Ilyenkor az interjúalany tudta, hogy nincs egyedül, és azt is, hogy számíthat segítségre és támogatásra. A barátok, rokonok önzetlen segítsége több interjúalanyt is átsegített a kezdeti nehézségeken: *„...két táská ruha és áttelepedtünk a már előzőleg kitelepült barátokhoz, és két hónap után pedig egy albérletben folytattuk az életünket.” (B. Cs.).*

A könnyen döntők csoportjába inkább a fiatalabb korú, magukat kipróbálni vágyó pedagógusok tartoznak. Ők úgy gondolták, hogy van még idő a családalapításra, és addig is jó lenne világot látni. Valószínű, hogy az ebbe a csoportba tartozóknak nem voltak szoros baráti vagy családi kapcsolataik vagy anyagi javaik, amelyekhez kötődtek volna. Ők hajlamosabbak voltak

feltenni mindent egy lapra. Akik már családot alapítottak, azok nehezebben határozták el magukat, mivel a házastársak döntései nem mindig voltak egybehangzóak: „A férjemmel '99-ben ismerkedtünk meg. Ő benne meg volt az, hogy hát jó lenne egy kicsit valahová kimozdulni onnan ... benne volt ez az ösztön, hogy jöjjön ki, én nem ... bennem annyira nem” (R. M.). „Igazából a férjem akart áttelepedni, mert a bátyjai rögtön '90-ben még a forradalom ideje alatt eljöttek, és gondolom, hogy ő inkább ezért akart jönni, hogyha már a bátyjai kint vannak, nehogy valamiről lemaradjunk, gondolom én, most nagyon rosszmájú vagyok, mert én azóta se vagyok belenyugodva, hogy eljöttünk, tehát ez egy nagy túske bennem” (F. G.).

Esetenként az interjúalanyok a családjaikkal közösen hozták meg a döntést. Motiválta őket az jobb anyagi helyzet reménye, a könnyebb karrierépítési lehetőségek. A szakirodalom szerint az említett motivációkra épülő migráció a *klasszikus migrációmodell*, ami a taszítás-vonzás elméletre épül, miszerint a migrációt vállaló egyén a migráció által, saját gazdasági státuszát kívánja megszilárdítani (Gödri, 2004). „A családdal úgy döntöttünk, hogy hátha itt jobban fog sikerülni anyagilag meg bármilyen téren” (V. J.). „És akkor döntöttem úgy, hogy jól van, tizenötezer forintért én nem fogom ott magam tönkretenni, s egyébként is itt volt a párom” (Z. M.).

A pedagógusok joggal aggódtak a maguk, de főként a gyermekeik jövője miatt, hiszen közvetlen a rendszerváltás utáni években még nagyon kusza és átláthatatlan volt az erdélyi magyarság helyzete. Elkésérlítette és megfélemlítette az erdélyi magyarságot az is, hogy a forradalom utáni eufóriát követték a szomorú marosvásárhelyi márciusi események²⁴.

„Az készítetett, hogy volt két gyerekem, akit nem akartam kitenni annak, hogy bármikor megverjék pusztán azért, mert magyar. És amikor én itt éltem, a gyerekem járt elsőbe, egy vegyes iskolába, és hazafele folyamatosan verték, amikor magyarul beszélt, ha nem beszélt, akkor nem verték. Akkor én már itt voltam. De én tudtam, én akkor döntöttem el végleg, hogy kijövök, amikor Sütőnek kiverték a szemét Vásárhelyen. Akkor tettem le a voksomat, s azt mondtam, hogy na kész, vége. Tehát, pusztán azért nem veretem meg a családomat, a gyerekeimet, magamat, mert magyar vagyok. Ez volt” (V. N.).

A gyermekek továbbtanulása is fontos motivációként jelenik meg az interjúkban. Köztudott, hogy a székely városokból sok egyetemista tanul a lakóhelyétől távol, sok esetben több száz kilométerre. Kiss Adél (2008) szerint a székelyföldi térségben minden dinamikus változás ellenére úgy a felsőfokú képzés, mint a munkaerő-piaci elhelyezkedés gondokkal küzd. „A gyerekeink továbbtaníttatására azért itt (Magyarországon) több esély van, mint ... (Székelyföldről) 800 km-ről (beköltözni) ... valamelyik egyetemi központba ... azért, hogy tudja folytatni a tanulmányait” (V. J.).

ÖSSZEFOGLALÁS

A kivándorlás okai függenek az adott rendszer kisebbségpolitikájától, amely szerint a kivándorlók két csoportja körvonalazódik: rendszerváltás előtti és utáni kivándoroltak. A migrációs döntés meghozatala és a döntés kivitelezése interjúalanyonként változó. A rendszerváltás előtt ki-

²⁴ Etnikai (román–magyar) zavargások

vándorolt pedagógusok elbeszéléseiben megjelennek a rendszer magyarellenos politikájával, üldöztetéssel és megfélemlítéssel kapcsolatos élményeik, a több száz kilométerre történő kihelyezésük, valamint a gyermekeik jövője iránt érzett aggodalmuk. A rendszerváltás utáni kívándorlás-történetekben leginkább a karrier építésének jobb lehetősége a motiváló tényező, de megjelenik egyfajta hiányérzet is, amely az értelmiségi és anyagi megbecsülés hiányából fakad. Szintén jelentős motiváló tényező az anyaország (Magyarország) szeretete, idealizálása, ahol magyarként lehet élni és álmodni. A „migrációs burok” megléte (a már kívándorolt rokon, családtag, ismerős) is fontos motiváló tényezőként jelenik meg az interjúalanyok elbeszéléseiben.

Az interjúk tartalomelemzése alapján kirajzolódott migrációs típusok a következőképpen foglalhatók össze:

1. **Karrier-migránsok** (Gödri, 2004): ebbe a csoportba tartoznak azok az áttelepedett fiatal pedagógusok, akik többnyire egyedül vagy baráttal érkeztek és a karrierépítési lehetőség számított motiváló tényezőnek.
2. **Etnikai-migránsok** (Gödri, 2004): ide azok tartoznak, akik a rendszerváltás előtti és közvetlen utáni kedvezőtlen politikai helyzetet megelégtelve telepedtek ki Magyarországra. Ezt a migráns csoportot „politikai menekülteknek” is nevezi a szakirodalom (Göncz és tsai, 2009). Ebben az esetben az interjúalany az elhagyott rendszer üldözöttjeként mutatja be magát.
3. **Családegyesítők**: akik házasság révén, vagy családegyesítés céljából telepedtek ki Magyarországra.

Mint láttuk, az Erdélyből áttelepedett pedagógusok különböző okok miatt döntöttek a migráció mellett. Ezeket az okokat összefoglalva megállapítottam, hogy vonzó és taszító tényezők is jelen voltak a felsorolt okok között. A taszító tényezők majdnem minden interjúalany kívándorlás-történetében megjelentek. Ilyenek: magyarellenos politika, üldöztetés, személyi jogok korlátozása, az értelmiségi lét ellehetetlenítése, távoli kihelyezések, gyermekek jövője miatti aggodalom stb. A vonzó tényezők csoportjába tartozó okok: a karrierépítési lehetőség, a gyermekeik pozitív jövőjének magalapozása, a magyarként élés, a kedvezőbb munkafeltételek, a jobb orvosi ellátás stb.

A szociológiai jellegű kutatások gyakran tűzik ki célul a Magyarországra érkező bevándorlók gazdasági és társadalmi integrációjának vizsgálatát, amelyekben szerepelnek a fent említett okok (Gödri és Tóth, 2004; Örkény és Székely, 2011).

IRODALOMJEGYZÉK REFERENCES

1. Carsten, Clemens, Fritz, Taylan és Todor (2013). *ATLAS.ti*. ATLAS.ti GmbH. Berlin
2. Csapody Miklós (2005). A toronyember. *Korunk*. 3
3. Erdei Itala (2005). Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében. *Educatio*. 2005. II. sz. 334–359.
4. Esterberg Kristin G. (2001). *Qualitative Methods in Social Research*. McGraw-Hill Companies. New York

5. Gérecz Balázs (2004). *A migrációs döntés háttere*. Márton Áron Szakkollégium. Budapest
6. Gödri Irén (1998). Romániai magyar értelmiségiek kivándorlásának motivációs háttere és ideológiai vonatkozásai. *REGIO – Kisebbségi Szemle*. 9. 3. sz. 75–99.
7. Gödri Irén (2004). Etnikai vagy gazdasági migráció? Az erdélyi magyarok kivándorlását meghatározó tényezők az ezredfordulón. *Erdélyi Társadalom*. 2. 1. sz. 37–54.
8. Gödri Irén, Tóth Pál Péter (2004). A bevándorlók társadalmi helyzete. In: Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György (szerk.): *Társadalmi R riport*. Vol. 2004. TÁRKI. Budapest. 425–438.
9. Göncz Borbála, Király Gábor, Klenner Zoltán, Lengyel György, Melegh Attila, Várnagy Réka és Vépy-Schlemmer Éva (2009). *Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról* (Summary). Budapesti Corvinus Egyetem. Budapest
10. Kiss Adél (2008). Pályakezdő szociológusok a Székelyföldön. In: *HATÁRHELYZETEK - Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 72–88.
11. Kováts András (2009). *Migrációs folyamatok Magyarországon*.
12. Lakatos Csilla (2008). Az Erdélyből Magyarországra áttelepültek lelki egészsége. *Keresztény Magvető*. 114. 3. sz. 409–432.
13. L. Rédei Mária (2009). *A tanulmány célú mozgás*. Reg-Info kiadó. Budapest
14. Orkény Antal, Székelyi Mária (2011). A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. In: *Az idegen Magyarország*. Eötvös Kiadó. Budapest. 123–168.
15. Romsics Ignác (2010). Magyar történetírás a 20. században. In: *Történelem, történetírás, hagyomány*. Osiris Kiadó. Budapest
16. Sántha Kálmán (2011). A fotóinterjú a pedagógiai architektúra vizsgálatában. *Iskolakultúra*. 2011. 4–5. sz. 55–66.
17. Sárosi Annamária, Gárdos Éva (2006). A magyar állampolgárrá válás alakulása 2002–2004. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *Bevándorlás Magyarországra*. Lucidus. Budapest
18. Solt Otília (1998). Interjúzni muszáj. In: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások*. Vol. I. Beszélő. Budapest. 29–48.
19. Tóth Pál Péter (1997). *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon, 1988–1994*. Püski Kiadó. Budapest
20. Vincze Gábor (1997). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. *Magyar Kisebbség*. III. 1–2. (7–8.). sz.
21. Windows Server 2008 R2 (2009). Microsoft. Redmond